

เส้นทางพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรไทยในอนาคต

ศ.ดร.เกศินี ปายะนันท์

ผู้ทรงคุณวุฒิ อาจารย์ประจำภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร

คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การพัฒนา (development) มีความหมายหลากหลายแตกต่างกันมากมาย แต่ในภาพรวมแล้ว หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นตามทิศทางที่กำหนด ถ้าพิจารณาจากความหมายนี้ จะเห็นได้ว่า เมื่อเกิดการพัฒนานั้น “ผู้ที่เป็นกลไกของการพัฒนา” จะมีจุดมุ่งหมายอยู่แล้วว่าจะมุ่งให้เกิดการพัฒนาอย่างไร จากจุดนี้เองจึงมีการศึกษาเพื่อแสวงหาทางเลือกและยุทธวิธีต่างๆ เพื่อการพัฒนา การศึกษาแนวทางในการพัฒนาต่างๆ จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และหลากหลายความคิดอยู่เสมอมา ดังเช่น Roy Amara ได้เสนอแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับศึกษานาถหรือแนวคิดเพื่อการเตรียมการสำหรับการพัฒนาไว้ 3 ประการคือ 1) เพื่อจัดเตรียมข้อมูลเกี่ยวกับโมโนภาพและเป้าหมายของอนาคต 2) จัดเตรียมเครื่องมือเพื่อจะใช้ในการสำรวจเป็นเครื่องนำทางสิ่งที่มีมนุษย์จะกระทำ และ 3) เพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาสังคมร่วมกัน ดังนั้น แนวคิดโดยรวมแล้ว การพัฒนาที่มีความสำคัญที่สุด คือ “การพัฒนาคน” ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่ตัวคน การพัฒนานั้นเกิดขึ้นได้ยากหรือเกิดขึ้นได้แบบไม่ยั่งยืน

“กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา” (new development paradigm) หมายถึง “กระบวนความคิดและการปฏิบัติที่ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันโดยการทำงานด้วยกันใช้ความพยายามร่วมกันและไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน” เป็นกระบวนความคิดที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะความร่วมมือ “เบญจภาคี” ซึ่งได้แก่ องค์กรประชาชน ภาครัฐบาล ภาคธุรกิจ องค์กรเอกชน และนักวิชาการ เข้ามาร่วมในกระบวนการพัฒนา เพื่อเสริมพลังของแต่ละฝ่ายให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น โดยการใช้การคิดและเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์โดยการปฏิบัติอย่างจริงจัง (interactive learning through action) ซึ่งทุกฝ่ายต้องร่วมมือกัน ปฏิบัติบนรากฐานของความรัก ความเมตตา โดยไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

ปัจจัยและกระแสการเปลี่ยนแปลงหลัก

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการค้าใหม่ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของประชาคมโลกที่มีแนวโน้มให้ความสำคัญต่อการพัฒนาด้านคนและสังคม เทียบเท่าด้านเศรษฐกิจและการเงิน ประเทศไทยซึ่งเป็นหนึ่งในประชาคมโลกจำเป็นต้องประเมินสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกที่มีผลกระทบต่อประเทศ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์และบทบาทของประเทศให้เหมาะสมสามารถปรับตัวได้อย่างสอดคล้อง ท่ามกลางภาวะการแข่งขันทางการค้าและการได้เปรียบเสียเปรียบในตลาดโลก เพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดให้กับประเทศ รวมทั้งคำนึงถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของประเทศ ที่มีผลกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในอนาคต

ผลกระทบจากเศรษฐกิจใหม่และการเตรียมพร้อม

การพัฒนาเทคโนโลยีและวิทยาการที่ความก้าวหน้าได้รวดเร็วเป็นทวีคูณ ซึ่งเป็นผลจากการขับเคลื่อนของกระแส “เศรษฐกิจใหม่” ทำให้ช่วงว่างของการพัฒนาขีดความสามารถ ในการแข่งขันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาขยายกว้างมากขึ้น ทั้งนี้ การเพิ่มขีดความสามารถที่ง่ายและเร็วที่สุดของประเทศกำลังพัฒนาก็คือ การนำเข้าเทคโนโลยีจากประเทศพัฒนาแล้ว ดังนั้นประเทศพัฒนาแล้ว จึงสร้างอาวุธในการปกป้องเทคโนโลยีของตนเองโดยการออกกฎหมายการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา (ไม่ให้ลอกเลียนคัดแปลง หรือทำซ้ำ) ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของประเทศกำลังพัฒนา จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้สร้างความกดดันให้ประเทศไทยว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในหลาย ๆ ด้าน โดยแผนการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น จะต้องมีความแน่ชัดและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งจะต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีความรู้ความสามารถด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนสนับสนุนให้มีการลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนามากขึ้น เพื่อที่จะสามารถยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการโดยไม่ต้องอาศัยเทคโนโลยีจากต่างประเทศ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ประเทศไทย จะไม่ต้องเป็นประเทศที่ตามหลังหรือไม่มีอำนาจต่อรองใด ๆ ในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเพื่อการเข้าสู่เศรษฐกิจใหม่ จะต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยอย่างทั่วถึงและทัดเทียมกันในทุกๆระดับ และมีระบบการศึกษาที่สามารถ พัฒนาคนให้มีการปรับปรุงทักษะและฝีมืออย่างต่อเนื่อง หรือเปลี่ยนเป็น “สังคมข้อมูลข่าวสาร” (information society) และเป็น “สังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้” (knowledge based society)

วิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศ

การพัฒนาประเทศในระยะต่อไปจำเป็นต้องสร้างสมดุลให้เกิดขึ้นทุกด้าน ทั้งการพัฒนาประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจ ที่ควบคู่กับการพัฒนาสังคมที่เข้มแข็งและสมดุลกับสิ่งแวดล้อม โดยระบบเศรษฐกิจในอนาคตจะเป็นระบบผสมผสานที่มีประสิทธิภาพ สามารถกระจายความมั่นคงทางเศรษฐกิจสู่ชุมชนต่างๆ อย่างทั่วถึง เช่นเดียวกับสังคมไทยที่จะต้องเป็นสังคมผสมผสานและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในประชาคมโลก ทั้งนี้ ในภาวะวิกฤตได้ตอกย้ำให้เป็นความแข็งแกร่งของเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งได้มีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาก สมควรได้รับการอนุรักษ์และ สืบสานให้ยั่งยืนสืบไป วิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศ จึงควรมุ่งรักษาสมดุลระหว่างการเป็นสังคมที่เปิดสู่โลกภายนอก และการรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมของสังคมไทยไว้ให้ได้

แนวทางการพัฒนาประเทศตามกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา

กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาเป็นการผนึกกำลังกันจากทุกฝ่าย ได้แก่ ภาคเอกชน ภาครัฐ ภาคนักวิชาการ ภาคองค์กรเอกชนและภาคองค์กรธุรกิจ เข้ามาทำงานเชื่อมโยงกันในอนาคตที่จะพัฒนาทั้งรายได้ เศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการเมืองพร้อมกันไป เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

ทางเลือกใหม่ของการพัฒนา

“การพัฒนาของมนุษย์จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อม และสังคมมีการเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เพราะมนุษย์มักมีการคิดค้นสิ่งใหม่ หรือปรับปรุงของเดิม ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเสมอ (ดังนั้น) การพัฒนาของมนุษย์ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จึงมีผลต่อการกำหนดชีวิตคนยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด” จากความผิดพลาดของการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งแต่เฉพาะผลทางเศรษฐกิจ จึงเกิดแนวคิดใหม่ในการพัฒนาเพื่อให้ธรรมชาติอยู่รอด เศรษฐกิจก็เจริญขึ้นเช่นกัน เพื่อให้เกิดความสมดุล รวมทั้งการให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาอีกด้วย จากเดิมที่เคยละเลย ต่อไปจะนำธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นแกนกลางของการพัฒนา โดยถือคุณค่าของมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และ (คุณค่า) วัฒนธรรม เป็นหัวใจหลักของการพัฒนา

การพัฒนาทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม (environmental development) และการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม (cultural development) เมื่อมาบรรจบกันจะเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development)

การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายนั้น จะต้องประสานกันครบองค์ และเกิดลักษณะ อีกอย่างหนึ่งคือ การเกิดดุลยภาพ การพัฒนาตามกระแสหลักนี้อาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มาเป็นเครื่องมือของการพัฒนา เพื่อความมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ วิทยาศาสตร์ที่มาใน ฐานคิดดั้งเดิมนั้น เป็นวิทยาศาสตร์เพื่อพิชิตธรรมชาติมุ่งหาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติเพื่อจัดการธรรมชาติ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ เมื่อรากฐานเปลี่ยนไปสู่การอยู่ร่วมกัน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็เปลี่ยนความหมายและจุดมุ่งหมายไปด้วย โดยมีการพัฒนามนุษย์เข้าร่วมและโยงสัมพันธ์กับฝ่ายการพัฒนามนุษย์

แนวทางการเสนอแนะสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องมีกระบวนการต้นในการดำเนินงาน ดังนี้

1. **สร้างฐานคิด** โดยให้เล็งมองธรรมชาติแยกต่างหากจากมนุษย์ แต่ให้มองว่ามนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

2. ระบบการพัฒนาที่เป็นองค์รวม

การพัฒนาที่เป็นองค์รวม โดยบูรณาการอย่างสมบูรณ์แท้จริง จะต้องพัฒนาในแนวที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ จำต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทั้งหลายของระบบอย่างครบถ้วน ด้วยความรู้ ความเข้าใจ เหตุแห่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องถูกต้อง และด้วยการเกื้อกูล มีการปฏิบัติที่พอดี ซึ่งจะทำให้ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ในลักษณะที่เป็นการปรับตัวของส่วนต่างๆ ภายในระบบสัมพันธ์ องค์รวมใหญ่ 4 อย่าง คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี

3. ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน

กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มที่การพัฒนาคน โดยตัวคนที่เป็นปัจจัยกระทำให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา และปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบความสัมพันธ์กับ องค์รวมใหญ่ ให้เป็นระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดี อย่างต่อเนื่องตลอดไป ดังนั้น จึงดูเหมือนจะมีทางเลือกอยู่ 2 ทาง คือ

1. จะต้องมีการให้แนวทางเพื่อนำการเปลี่ยนแปลงในชนบทไปสู่สภาพใหม่ที่ดีกว่า และเป็นธรรมชาติกว่าด้วยความราบรื่นและสันติหรือ
2. ปลดปล่อยระบบปรับตัวเองโดยธรรมชาติ ซึ่งประวัติศาสตร์ในหลายประเทศก็ได้พิสูจน์ให้ประจักษ์แล้วว่า กระบวนการเช่นนั้นรุนแรงเกินไป

ถ้าจะมีการยอมรับแนวทางของการทำการเปลี่ยนแปลงด้วยความราบรื่นนั้น ก็ย่อมหมายความว่ามีการยอมรับว่าจำเป็นจะต้องมีการวางแผน และการปฏิบัติตามแผนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และผู้ปฏิบัติเหล่านั้นก็คือ ผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง (นักส่งเสริมการเกษตร) นั่นเอง

นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญๆ มีดังนี้

1. **ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension)** เน้นหนักที่เทคโนโลยีในการผลิต การวางแผนการจัดไร่นา สร้างความตระหนักและสนใจให้ผู้นำชาวบ้านนำไปปฏิบัติ โดยใช้วิธีส่งเสริมแบบต่างๆ อุปสรรคของยุทธศาสตร์นี้ คือปัญหาด้านการตลาด เกษตรกรผู้ยากจนไม่ได้รับผลประโยชน์ การพัฒนาเพียงการเกษตร ด้านเดียวไม่สามารถให้คำตอบต่อปัญหาอันมากมายในชนบทได้

2. **ยุทธศาสตร์การฝึกอบรม (Training)** เป็นยุทธศาสตร์ที่เสริมระบบอื่นดำเนินการ โดยหลายหน่วยงาน เช่น กรมประชาสงเคราะห์ ที่ฝึกอบรมประชาชนในเขตนิคม สร้างตนเอง การฝึกอบรมของกรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น เนื้อหาการฝึกอบรมก็ครอบคลุมหลายๆ ด้านที่เกี่ยวกับการพัฒนาชนบท

3. **ยุทธศาสตร์แบบพึ่งตนเอง (Self-help)** เป็นยุทธศาสตร์ที่เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ.1950-1960 เป็นการพัฒนาโดยร่วมกันทำ การริเริ่มจากเอกชน และเป็นการทำงานกับชาวบ้านระดับล่าง

4. **ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน (Community Development)** เกิดจากแนวคิดที่รัฐบาลขาดแคลนทรัพยากรในการพัฒนา จึงต้องอาศัยความร่วมมือ และการช่วยตนเอง ของประชาชนและใช้เจ้าหน้าที่ ไปเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในระดับหมู่บ้าน กิจกรรมส่วนมากจะเน้นด้านสังคม

5. **ยุทธศาสตร์การฟื้นฟูชีวิตชนบท (Animation rurale)** คล้ายการพัฒนาชุมชน เป็นแนวคิดของประเทศฝรั่งเศส แนวคิดมนุษย์นิยมของศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก จะส่งเสริมให้ยูวเกษตรกร เป็นผู้เคลื่อนไหวหรือกระตุ้นเกษตรกร เพื่อพัฒนาชุมชนของตน

6. **ยุทธศาสตร์การบูรณชนบท (Rural Reconstruction Movement)** มีจุดกำเนิดในช่วงทศวรรษที่ 1950 จากประเทศฟิลิปปินส์ เป็นการนำชาวชนบทสู่โลกสมัยใหม่ด้วยการศึกษา มูลนิธิบูรณชนบทแห่งประเทศไทย ได้นำมาใช้ในการดำเนินงาน จนกระทั่งสิ้นสุดในปี 1983

7. **ยุทธศาสตร์การสหกรณ์ (Cooperative)** โดยให้มีในทุกๆ ระดับตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนระดับประเทศ ปัญหาของไทยคือ สหกรณ์ไม่ได้เกิดจากปัญหาความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น และกิจการสหกรณ์ไม่สามารถแก้ปัญหาของชาวชนบทได้หมด

8. **ยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรแบบเบ็ดเสร็จ (The Comprehensive Agricultural Development)** เป็นการรวมเอาปัจจัยต่างๆ ในการพัฒนาที่มีการชี้แนะโดยรัฐบาล หรือผู้ที่ให้งบประมาณ ซึ่งทำได้เพียงบางพื้นที่ เพราะต้องใช้งบประมาณสูง

9. ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (Integrated Rural Development) เป็นโครงการแบบสหสาขา ซึ่งต้องอาศัยการวางแผนจากระดับท้องถิ่นที่สอดคล้อง กับระดับชาติ ซึ่งจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง เพื่อให้เกิดการกระจายอำนาจ และกระจายทรัพยากร ยุทธศาสตร์นี้ประเทศไทยได้นำมาใช้ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) จนถึงปัจจุบัน

10. ยุทธศาสตร์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) เป็นวิธีการพัฒนาที่มุ่งสนองความต้องการขั้นต่ำให้แก่กลุ่มที่ยากจนที่สุดในชุมชน ซึ่งจะสำเร็จได้ก็ต้องมี การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง และเศรษฐกิจในการจัดสรรปัจจัยการผลิตเสียก่อน องค์ประกอบสำคัญของยุทธศาสตร์นี้ คือ ปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิตความเป็นธรรมในการแจกจ่าย การมีส่วนร่วมของประชาชน การจ้างงาน การพึ่งตนเอง และ การจัดการระบบนิเวศที่ดี

11. ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน (Indigenous Development) หรือ ยุทธศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน เพื่อนำเอาปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นสิ่งนำไปสู่การยอมรับนวัตกรรมใหม่ๆ วัฒนธรรมพื้นบ้านควรเป็นฐานสนับสนุนการพัฒนา แนวใหม่ที่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์มากกว่าแนวคิดที่มาจากภายนอก

12. ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทระดับภาค (Regional Rural Development) มีลักษณะเบ็ดเสร็จมากกว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน โดยรวมเอาเศรษฐกิจระดับภาคและการมีส่วนร่วมเข้ากับปัจจัยทุกอย่างของการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานไปด้วยกัน เพื่อการวางแผนพหุสาขา และสหวิทยาการ โดยถือว่า การพัฒนาต้องเน้นที่ความยากจน การทำงานกับกลุ่มเป้าหมาย การมีส่วนร่วม และความยั่งยืนถาวรของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ยุทธศาสตร์นี้เน้นว่า การพัฒนาเริ่มที่ประชาชนและการศึกษาของประชาชน องค์การและวินัยของประชาชน โดยถือว่าประชาชนคือ แหล่งสำคัญสูงสุดของความมั่นคงของประเทศ

บทบาทและหน้าที่ของการส่งเสริมการเกษตร

ในการพัฒนาการเกษตรมีเป้าหมายที่จะพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร และการเปลี่ยนสถานภาพของเกษตรกร การพัฒนาการเกษตรเป็นการเน้นในด้านเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและปรับโครงสร้างการผลิตการเกษตรและผลผลิตการเกษตร ที่มีมูลค่าเพิ่มสูงให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ด้วยการปรับระบบการเพาะปลูกและระบบไร่นา “ส่งเสริม” การผลิตสาขาประมง ปศุสัตว์ และป่าเศรษฐกิจ ให้เข้ามา มีบทบาทในการพัฒนาการผลิตและการแปรรูปสินค้าเกษตรมากขึ้น ทั้งนี้ จะต้องกำหนดนโยบายการใช้ที่ดินการเกษตรกรรม ให้สามารถทำการเกษตรตามศักยภาพของพื้นที่ กำหนดเขตส่งเสริมการใช้ชลประทานและการจัดเก็บค่าใช้น้ำ ตลอดจนทั้งนโยบายการค้า และการผลิตปุ๋ยเคมีในประเทศให้ชัดเจน และสนับสนุนเอกชนในการวิจัยพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เครื่องจักรกลการเกษตร เพื่อยกระดับเทคโนโลยีการเกษตรควบคู่ไปด้วย ซึ่งกระบวนการตัดสินใจในการดำเนินงานตามเส้นทางดังกล่าว จะต้องเกิดในกลุ่มเล็กๆ ก่อน อย่างตรงไปตรงมาและเป็นแบบกันเอง เพื่อพัฒนาไปสู่ที่สูงใหญ่กว่าระดับสูงขั้น ซ้ำซ้อนขึ้น และไม่ใช้เรื่องของคนใดคนหนึ่งในชุมชน เมื่อกระบวนการดีขึ้นในเรื่องของความเข้มข้นและ

การก้าวเดิน สำหรับด้านประชาชนก็จะสร้างความตระหนัก (consciousness) รู้สึกความเข้มแข็ง ของอำนาจกลุ่มพัฒนาสมรรถภาพปัจเจกชนในองค์กร และความเจียมตนในการจัดการ

นักส่งเสริมถือได้ว่าเปรียบเสมือน “**ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change-agent)**” โดยเป็นบุคคลหรือกลุ่มคนที่ประสงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม และทำหน้าที่แสดงบทบาทต่างๆ สำหรับบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลง (นักส่งเสริมการเกษตร) มีดังนี้

1. นักวิจัยประยุกต์ (research- applied) เป็นการวิจัยที่มุ่งแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับผู้รับบริการ
2. นักการศึกษา (educator) บทบาทของนักการศึกษา จะเป็นแบบทางการที่เฉพาะเจาะจงตามที่หน่วยงานที่ปฏิบัติการกำหนด ไม่ใช่ผู้รับบริการกำหนด
3. ที่ปรึกษา (consultant) เป็นผู้ทำหน้าที่สนับสนุน (staff function) ทำหน้าที่หลัก (line function) ในโครงการทางสังคม
4. ผู้อำนวยการความสะดวก (facilitation) การอำนวยความสะดวก คือ การทำให้ง่ายกว่าเดิมในการให้ความช่วยเหลือ
5. ผู้รวมกลุ่ม (organizer) มีบทบาทมากกว่าที่ปรึกษาเป็นผู้มีส่วนร่วมที่แข่งขัน ในการดำเนินงานกระบวนการทางสังคม บทบาทมิใช่เฉพาะแต่การสั่งการและไม่แทรกแซง (unobtrusive) จนกระทั่งมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (intensively involved) จนถึงสั่งการ
6. ผู้บริหาร (administrator) เป็นผู้ที่ทำการเปลี่ยนแปลง ที่มีตำแหน่งที่เป็นทางการขององค์กรหรือโครงการที่มีเป้าหมายรวมทั้งวิธีการและกิจกรรมต่างๆ

บทบาทหน้าที่ของภาครัฐหรือข้าราชการในการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมดังนี้

1. ภาครัฐ

- 1.1 รู้และเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม และกลวิธีกระบวนการที่ใช้ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นอย่างดี
- 1.2 เชื่อมโยงแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตเข้ากับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ โดยถือว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ เพื่อการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในสวนร่วม
- 1.3 เข้าใจว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิต มิใช่เป็นของข้าราชการกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง แต่เป็นของประชาชน ข้าราชการทุกกระทรวงต้องมีความร่วมมือประสานงานกัน สนับสนุนประชาชนให้สามารถดำเนินงานการพัฒนาตามกระบวนการของประชาชนได้ถูกต้อง
- 1.4 นิเทศ ติดตามช่วยแก้ไขปัญหาการปฏิบัติของประชาชนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอบำรุงขวัญ และให้กำลังใจแก่ประชาชนโดยเหมาะสม
- 1.5 ประชุมปรึกษาหารือร่วมกันเป็นประจำทุกกระทรวง และฟื้นฟูความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนา
- 1.6 เคารพความเป็นมนุษย์ของประชาชน และเชื่อว่าชุมชนและประชาชนมีภูมิปัญญา จากประสบการณ์ที่อยู่ในพื้นที่มานาน สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาของชุมชนได้ดีกว่าที่ราชการ ได้คิดขึ้น
- 1.7 ร่วมมือประสานงานกับภาคเอกชน โดยทำความตกลงกันในการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาตามโครงการ

2. ภาคเอกชน

บทบาทหน้าที่ของภาคเอกชนในการส่งเสริมการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมได้โดย

- 2.1 ช่วยจัดหาทรัพยากรเมื่อชุมชนหรือประชาชนขาดแคลนด้านการเงินและกำลังคน
- 2.2 ช่วยให้การศึกษอบรมด้านความรู้วิชาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมในด้านที่ตัวเองถนัด
- 2.3 ร่วมมือประสานงานกับภาครัฐเพื่อแบ่งเบาภาระของรัฐเอง หรือการนำแนวคิดที่ดี มาเสนอให้ทำการทดลองวิจัยกระบวนการและวิธีการต่างๆ ที่เคยได้ผลมาในที่อื่นๆ

3. ภาคประชาชน

ภาคประชาชนก็เช่นเดียวกัน ประชาชนต้องมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในกระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมโดย

- 3.1 รู้และเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม และกลวิธีกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตจนสามารถปฏิบัติในชุมชนของตนเองได้
- 3.2 ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาชุมชนไปสู่ชุมชนอื่น รวมทั้ง ติดตามช่วยเหลือให้ชุมชนอื่นปฏิบัติได้เช่นกัน
- 3.3 ระดมทรัพยากรท้องถิ่นของตนเองมาใช้ในการพัฒนาชุมชน ทั้งเรื่องกำลังคน เงินและวัสดุอุปกรณ์
- 3.4 ช่วยเหลือกันเองในปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ภายในชุมชน หรือร้องขอให้ภาคอื่น มาช่วยด้วยหากจำเป็น
- 3.5 ฟื้นฟูความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาอยู่เป็นประจำโดยช่วยเหลือกันเองหรือร่วมกับภาคอื่นๆ

การเตรียมสังคมเป็นเรื่องใหญ่ โดยเฉพาะการเตรียมประชาชนนั้น หลักสำคัญคือทำให้ประชาชนหรือชาวบ้านเห็นปัญหาของเขาด้วยตัวเขาเอง ข้าราชการต้องมีความอดทนและทำโดยต่อเนื่อง

แนวความคิดการพัฒนาเน้นที่การเพิ่มรายได้ เริ่มต้นตั้งแต่ทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา ดังนั้นเครื่องชี้วัดการพัฒนาก็คือ การเพิ่มผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (Gross National Product – GNP) และรายได้ต่อหัวของประชาชน (per capita income) ต่อมาแนวคิดนี้ขยายกว้างขึ้นถึงเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี ฐานะชุมชนและเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นอีกทางหนึ่งของทางเลือกของการประกอบอาชีพในชนบท เพื่อบรรเทาภาวะวิกฤตที่จะมีผลกระทบต่อชนบท

หลักแนวคิดของธุรกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชน เริ่มพัฒนามาจากแนวความคิดของกลุ่มสมาคมสังคมนิยม (socialist associationist) ซึ่งต่อมาได้พัฒนารูปแบบสหกรณ์ขึ้นมาเป็นธุรกิจของกลุ่มสมาชิก ธุรกิจชุมชน ที่มีการพัฒนาเข้มแข็งมีขนาดใหญ่จนกลายเป็นธุรกิจข้ามชาติ คือ ธุรกิจชุมชนมอนตราคอน ในแคว้นบาสก์ (Basque) ประเทศสเปน จัดตั้งในรูปแบบสหกรณ์ ประกอบด้วยบริษัทต่างๆ มากมายแต่บริษัทเหล่านี้ได้รวมกันเป็นสหกรณ์ มีธุรกิจสามด้านที่สำคัญ คือ การผลิต การค้าและการเงิน รวมทั้ง มีสถาบันการศึกษาในประเทศไทย ธุรกิจชุมชนเริ่มแรกคือ สหกรณ์ที่มีทั้งสหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์การเกษตร และ

สหกรณ์เครดิตยูเนียน ต่อมาเริ่มมีรูปแบบธุรกิจชุมชนที่ไม่ใช่สหกรณ์ เช่น ธุรกิจชุมชนที่ไม่เกี่ยวข้องกับราชการ เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของชาวบ้านแนวคิดในการรวมกลุ่มกันทำธุรกิจชุมชน โดยคนในชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผิดชอบผลที่เกิดจากการดำเนินงาน ได้รับการยอมรับกันอย่างแพร่หลายว่าเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่ง ในการพัฒนาให้เศรษฐกิจชุมชนมีความก้าวหน้าอย่างยั่งยืน เพราะเป็นการเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับสมาชิกของชุมชนและเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้วิธีการทำธุรกิจ และการจัดการงานร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อผลประโยชน์ของตนเองและส่วนรวม ซึ่งความสามารถในการจัดการที่เพิ่มขึ้นนี้ สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน และปรับตัวเพื่อรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอนาคต

เวลานี้คนไทยกำลังเผชิญกับวิกฤตทางเศรษฐกิจโดยถ้วนหน้า อันเป็นผลมาจากการบริหารงานที่ผิดพลาดของสถาบันการเงิน ทำให้ส่งผลกระทบต่อทั้งภาคธุรกิจ อุตสาหกรรมส่งออกและที่สำคัญที่สุดส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศด้วย ชาวไร่ ชาวนา หรือเกษตรกร ที่ปกติได้รับความเดือนร้อนอยู่แล้ว จึงต้องพลอยตกอยู่ในภาวะจำยอม ของภาวะเกิดวิกฤตนี้เช่นกัน ประเทศไทยถึงเวลานี้ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่า เป็นประเทศเกษตรกรรมผลิตทางการเกษตรยังคงส่งผลประโยชน์ให้กับประเทศ และเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญในลำดับต้นๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า การอยู่ได้ของการเกษตร จึงเป็นพื้นฐานของการอยู่รอดของประเทศชาติ จากวิกฤตทางเศรษฐกิจดังกล่าว ภาคธุรกิจ ภาคอุตสาหกรรม บางส่วนได้ปิดตัวลง จึงทำให้เกิดการว่างงานขึ้นประชาชนได้อพยพกลับภูมิลำเนาเดิมในชนบท จึงต้องมีการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะแนวทางเศรษฐกิจชุมชนแบบพอเพียง ควรจะได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจังเป็นรูปธรรม เพื่อรองรับคนว่างงานที่จะกลับมาชนบท

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. **กรอบแนวคิด** เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. **คุณลักษณะ** เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. **คำนิยาม** ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อมๆ กัน ดังนี้

- ◆ **ความพอประมาณ** หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

- ◆ **ความมีเหตุผล** หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ
- ◆ **การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว** หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. **เงื่อนไข** การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าว คือ

- ◆ **เงื่อนไขความรู้** ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ
- ◆ **เงื่อนไขคุณธรรม** ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. **แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ** จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชน ในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน **ทางสายกลาง** โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้อย่างดี

สรุป

เมื่อประเมินภาพรวมการพัฒนาในระยะ 4 ทศวรรษที่ผ่านมา เป็นบทเรียนที่ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการพัฒนาที่ขาดสมดุล โดยประสบความสำเร็จเฉพาะในเชิงปริมาณแต่ขาด ความสมดุลด้านคุณภาพ ทั้งนี้การพัฒนาที่ผ่านมาได้มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานราคาถูก มีการระดมเงินทุนจากต่างประเทศมาลงทุนในตลาดเงินตลาดทุน โดยการพัฒนาด้านมิติของคนและการ

ปรับโครงสร้างของระบบต่างๆ ที่อยู่รอบตัวคน ทั้งในด้านระบบเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนระบบการบริหารจัดการที่ยังอยู่ในสภาพตั้งรับและไม่สามารถตามแก้ไขปัญหาได้ทันการ เป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยและการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว รวมทั้งไม่สามารถสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับคนส่วนใหญ่ของประเทศได้

ปัญหาเชิงโครงสร้างเช่นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นชัดเจนเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ โดยส่งผลกระทบต่อคนยากจนที่ต้องตกอยู่ในฐานะยากจนมากขึ้น และมีคุณภาพชีวิต ต่ำลงกว่าเดิม ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์จากภายนอกที่มุ่งสู่เศรษฐกิจยุคใหม่ และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายในประเทศ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาประเทศระยะต่อไป จากการประเมินสถานการณ์ที่ผ่านมา พบว่า “จุดอ่อน” ของการพัฒนาที่สำคัญ คือ ระบบบริหารทางเศรษฐกิจ การเมือง และราชการ ยังเป็นการรวมศูนย์อำนาจและขาดประสิทธิภาพระบบกฎหมาย ล้าสมัย และปรับไม่ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม นำไปสู่ปัญหาเรื้อรังของประเทศ คือ การทุจริตประพฤติมิชอบที่เกิดขึ้น ทั้งในภาคราชการทุกระดับและภาคธุรกิจเอกชน ขณะเดียวกันปัจจัยชี้ขาดของการพัฒนา คือ คุณภาพการศึกษาของคนไทยอยู่ในภาวะถดถอย ไม่สามารถปรับตัวรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก และวิทยาการสมัยใหม่ ประกอบกับการเติบโตของเศรษฐกิจไทยยังขาดคุณภาพ ฐานการผลิตหลักและฐานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทยอ่อนแอ และสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ไม่เอื้อต่อการพัฒนานวัตกรรม จึงส่งผลให้ขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยลดลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งการพัฒนาที่ผ่านมาซึ่งนำไปสู่ปัญหาพื้นฐานที่สำคัญ คือ ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ ความยากจน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงขึ้น สร้างความขัดแย้งในสังคมมากขึ้น นอกจากนี้ ความอ่อนแอของสังคมไทยที่ตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยม ขาดการถ่วงถ่วง และเลือกใช้วัฒนธรรมต่างประเทศอย่างเหมาะสม ได้ก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมและปัญหาสังคมมากขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดทุนทางสังคมและทางเศรษฐกิจ หลายประการ ซึ่งเป็น “จุดแข็ง” ของประเทศที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนา กล่าวคือ รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้วางพื้นฐานให้เกิดการปฏิรูปที่สำคัญทั้งทางสังคม การเมือง การบริหารภาครัฐและการกระจายอำนาจ ขณะที่กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและพลังท้องถิ่นชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น สื่อต่างๆ มีเสรีภาพมากขึ้น เอื้อต่อการเติบโตของประชาธิปไตย การป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบและการเสริมสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย ทั้งจุดแข็งของวัฒนธรรมไทย ที่ยืดหยุ่นและเปิดกว้าง มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะสมเป็นปึกแผ่น และมีสถาบันหลักยึดเหนี่ยวประเทศเพื่อนบ้านและในภูมิภาค ที่จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาความร่วมมือระหว่างประเทศและการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน นอกจากนี้ภายใต้ข้อจำกัดของทรัพยากรภาครัฐ การพัฒนาระยะต่อไปจำเป็นต้องอาศัยจุดแข็ง ของทุนทางเศรษฐกิจที่ได้ลงทุนพัฒนาไปแล้ว โดยมุ่งให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

ขณะเดียวกันกระแสการเปลี่ยนแปลงหลักของโลกเป็นทั้ง “โอกาสและภัยคุกคาม” ต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนแปลงสลับซับซ้อนมากขึ้น ทั้งกระแสการค้า การเคลื่อนย้ายเงินทุนและการลงทุนต่างประเทศเสรี และกระแสการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ในระดับภูมิภาค รวมทั้งแนวโน้มการพัฒนาสู่เศรษฐกิจยุคใหม่ ที่มีเทคโนโลยีและการใช้ความรู้ เป็นฐานการพัฒนา ตลอดจนกระแสประชาธิปไตยในประชาคมโลกล้วนเป็นเงื่อนไข ที่ประเทศจะต้องเร่งเตรียมพร้อมทั้ง

ทางการสร้างระบบ กลไก และพัฒนาคนให้สามารถปรับตัวอย่างรู้เท่าทันได้รวดเร็ว เพื่อคงสถานการณ์แข่งขันของประเทศ และก้าวสู่ระบบเศรษฐกิจยุคใหม่ได้อย่างเท่าทันโลกได้ต่อไป นอกจากนี้ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคม ที่เข้าสู่สังคมอายุและสังคมเมืองมากขึ้น จะเป็นทั้งโอกาสในการพัฒนาคุณภาพคน และสร้างความเชื่อมโยงในการพัฒนาชนบทและเมือง ได้อย่างเกื้อกูลกัน และเป็นข้อจำกัดที่ต้องให้ความสำคัญต่อการจัดสวัสดิการสังคมเพิ่มขึ้น

ภายใต้สถานการณ์และแนวโน้มในอนาคต ที่จะมีผลต่อการพัฒนาประเทศดังกล่าว จึงมีความจำเป็นเร่งด่วน ที่ต้องสร้างความตระหนักร่วมกันว่า แนวทางการพัฒนาประเทศแบบองค์รวมที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง เป็นแนวทางที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของโลก ในยุคปัจจุบัน โดยยึดหลัก **“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”** ที่ยึดทางสายกลาง ความสมดุลพอดี รู้จักพอประมาณอย่างมีเหตุผล เป็นพื้นฐานการพัฒนา และเป็นหลักสร้างภูมิคุ้มกันให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกตามแนวเศรษฐกิจยุคใหม่ อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างสมดุลด้วยคุณภาพ

การแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและสังคม ต้องเริ่มจากจุดแข็งในสังคมไทย โดยต้องใช้ทุนทางสังคม (social capital) ที่มีอยู่ในทุกภาคส่วนระดมทุกองค์ประกอบในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **“ชุมชน”** หรือ **“การรวมกลุ่ม”** ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ รวมทั้งการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตนเองเพราะ

ประการแรก การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศจะต้อง เริ่มที่ชุมชนในชนบทหรือภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานของประเทศ อันเป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ ในระดับมหภาค จุดสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน คือ ยึดชุมชนเป็นหลัก ประชาชนต้องสามัคคี ร่วมมือกันช่วยเหลือกัน พึ่งตนเอง และสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นเสมือนทุนทางสังคม

ประการที่สอง การรวมกลุ่มของประชาชนต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือ เป็นปัจจัยที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ของสมาชิก เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่สมาชิก เห็นประโยชน์ เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องใกล้ตัว เช่น การรวมกลุ่มเป้าหมายเพื่อการผลิต กลุ่มเพื่อ ระดมทุน กลุ่มเพื่อการแปรรูปผลผลิต กลุ่มเพื่อการตลาด และกลุ่มอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน **ซึ่งการรวมกลุ่มนี้จะต้องเริ่มที่กองทุนชุมชน เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนกู้ยืมของชุมชนในการประกอบอาชีพ ดำรงชีวิตและสวัสดิการแก่ชุมชน และนำทุนไปใช้ในกิจกรรมแปรรูปผลผลิต หรือกลุ่มอาชีพ ในขณะเดียวกันก็ต้องมีร้านค้าชุมชนหรือสหกรณ์ เพื่อทำหน้าที่เป็นการรวมกันซื้อ รวมกันขาย ทั้งเครื่องอุปโภคและปัจจัยการผลิต**

ประการที่สาม ประชาชนในชนบทได้มีการรวมกลุ่มมานานแล้ว ซึ่งมีทั้งที่ประสบปัญหาและที่ประสบผลสำเร็จ มีการพัฒนาตัวเองให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งตัวเองได้ก็มีอยู่มากมาย **แต่กลุ่มเหล่านั้นกระจายกันอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ขาดการเชื่อมโยงกัน ดังนั้น หากจะสร้างความเข้มแข็งในกลุ่มชาวบ้าน** จะต้องส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านขึ้น เพื่อให้ภาครัฐสามารถเข้ามาทำการสนับสนุนได้ตรงตามความต้องการ อันจะทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจพื้นฐานเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้อย่างยั่งยืน **นอกจากนี้ องค์กรชุมชนที่เข้มแข็งและปราชญ์ชาวบ้านทั้งหลายยังต้องเป็นแบบอย่าง ที่จะให้ชาวบ้านหรือกลุ่มอื่น ๆ ได้ไปศึกษาเรียนรู้กระบวนการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นมหาวิทยาลัยของชาวบ้าน**

ประการที่สี่ ปัญหาพื้นบ้านของภาคเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือนในชนบท ก็คือ “การตลาด” เมื่อชาวบ้านทำการผลิตทางการเกษตรหรือผลิตภัณฑ์ต่างๆ แล้ว ไม่สามารถจำหน่ายได้ในราคาที่เป็นธรรม แนวคิดในการแก้ปัญหาดังกล่าวคือ การจัดให้มีตลาดนัดชุมชนหรือลานค้าชุมชนในทุกอำเภอ เพื่อให้เกษตรกรหรือกลุ่มอาชีพนำผลผลิตออกมาจำหน่าย ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีตลาดที่ขายผลผลิตได้ในราคาที่เป็นธรรม และประชาชนในเมืองเองก็ซื้อผลผลิตได้ในราคาถูก ในขณะที่เดียวกัน เกษตรกรและกลุ่มอาชีพ ก็สามารถใช้ลานค้าชุมชนเป็นเวทีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการผลิต ซึ่งจะเป็นการช่วยให้มีการพัฒนาคุณภาพของผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ของตนให้ดียิ่งขึ้น และยังเป็นสถานที่ที่จะให้ภาคธุรกิจได้เข้ามาคัดเลือก สั่งซื้อผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ที่จะนำไปจำหน่ายในเมืองหรือต่างประเทศต่อไปได้

ประการที่ห้า ประชาชนในชนบทยังขาดการปรึกษาหารือร่วมกันในการแก้ปัญหาของชุมชน จำเป็นต้อง จัดให้มีการประชุมประชาคมเศรษฐกิจพื้นฐานของชุมชนระดับอำเภอในทุกอำเภอ เพื่อให้เป็นเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรึกษาหารือแก้ไขปัญหของชุมชนเอง วางแผนจัดทำโครงการและการแสวงหางบประมาณในลักษณะแบบ “คิดเองทำเอง” ระหว่าง “เพื่อน” ด้วยกัน โดยมีผู้แทนจากส่วนราชการหน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษาต่างๆ คอยเสริมความช่วยเหลือให้เป็นเวทีประชาคมอำเภอ

แนวโน้มในการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรไทยในอนาคต

จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ ที่ทุกฝ่ายจะต้องเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันทำงานร่วมกัน และเป็นกระบวนการคิดที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายเข้ามาในกระบวนการพัฒนา ได้แก่ ชุมชน ภาครัฐ นักวิชาการ องค์กรเอกชนและองค์กรธุรกิจ เพื่อที่จะเสริมสร้างพลังแต่ละฝ่ายให้แข็งแกร่งขึ้น โดยการคิดและเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ ร่วมกันปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งทุกฝ่าย จะต้องร่วมมือกันปฏิบัติบนรากฐานของความรัก ความเมตตาที่สร้างสรรค์ ภายใต้การพัฒนาอย่าง บูรณาการ ตามกระบวนทัศน์ใหม่ คือ (1) “รู้จักสามัคคี” เพื่อพลังสร้างสรรค์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา (2) “บูรณาการ” เพื่อนำมาซึ่งคุณภาพและสังคมที่ดี มีองค์ประกอบที่ครบถ้วนสมดุล และสามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน (3) “ประชาชนและชุมชนเป็นแกนหลัก” โดยเป็นผู้กำหนดความต้องการในการพัฒนาเป็นผู้ดำเนินการ และเป็นผู้รับผลของการพัฒนา (4) “องค์กรชุมชน” และ “การศึกษาเรียนรู้ของชุมชน” คือ กลไกและกระบวนการที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์ มีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (5) “การเรียนรู้จากการปฏิบัติภารกิจร่วมกัน” เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณภาพสอดคล้องกับความเป็นจริงในมิติต่างๆ ตลอดจนสามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสม ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตรในประเทศไทย เป็นแนวคิดที่วาดหวังไว้ว่า จะนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ตรงกับความต้องการ ขององค์กรและชุมชนได้อย่างแท้จริง และหากผลการดำเนินงานบรรลุตามแนวคิดที่กำหนด จะนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนต่อไป

เกศินี ปางะพันธ์